

tentur in ignem æternum, nec summum bonum erit iustis. Adhuc enim vocat eos ad regnum, quod eis paratum est ab initio mundi. Sicut enim illis dicet: « Ite in ignem » æternum; » ita istis, « Venite, benedicti Patris mei, » possidete paratum vobis regnum¹. » Et sicut ibunt illi in ambustionem æternam, sic iusti in vitam æternam. Quid est autem vita æterna, nisi « Ut cognoscant te, inquit, unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum²? » Sed jam in ea claritate de qua dicit Patri: « Quam habui apud te prius quam mundus fieret. » Tunc enim tradet regnum Deo et Patri³, ut intret servus bonus in gaudium Domini sui, et abscondat eos quos possidet Deus in abscondito vultus sui a conturbatione hominum⁴, eorum scilicet qui tunc conturbabuntur audientes illam sententiam: a quo auditu malo iustus non timebit⁵, si modo protegatur in tabernaculo, id est, in fide recta catholicæ Ecclesiæ, a contradictione linguarum, id est, a calumniis hæreticorum. Si vero est alius intellectus verborum Domini quibus ait: « Quid me interrogas de bono? » Nemo bonus nisi unas Deus⁶; » dum tamen non ideo credatur majoris bonitatis esse Patris quam Filii substantia, secundum quam Verbum est per quod facta sunt omnia, nihilque abhorret a sana doctrina: securi utamur, non uno tantum, sed quotquot reperiri potuerint. Tanto enim fortius vincuntur hæretici, quanto plures exitus patent ad eorum laqueos evitandos. Sed ea, quæ adhuc consideranda sunt, ab alio jam petamus exordio.

¹ Matth. xxv, 34. — ² Joan. xvii, 3. — ³ I Cor. xv, 24. — ⁴ Psal. xxx, 21. — ⁵ Id. cxi, 7. — ⁶ Matth. xix, 17.

LIBER II.

Rursum defendit Augustinus æqualitatem Trinitatis, et de Filii missione ac Spiritus sancti agens, variisque Dei apparitionibus, demonstrat non ideo minorem esse mittente qui missus est, quia ille misit, hic missus est: sed Trinitatem per omnia æqualem, pariter in sua natura immutabilem et invisibilem, et ubique præsentem, in missione seu apparitione qualibet inseparabiliter operari.

I. CUM homines Deum quærunt, et ad intelligentiam Trinitatis pro captu infirmitatis humanæ animum intendunt, experti difficultates laboriosas, sive in ipsa acie mentis conantis intueri inaccessibleem lucem, sive in ipsa multiplici et multimoda locutione Litterarum sacrarum, ubi mihi non videtur nisi atteri animam, ut Christi gratia glorificata dulcescat: cum ad aliquid certum discussa omni ambiguitate pervenerint, facillime debent ignoscere errantibus in tanti pervestigatione secreti. Sed duo sunt quæ in errore hominum difficillime tolerantur, præsumptio prius quam veritas pateat, et cum jam patuerit præsumptæ defensio falsitatis. A quibus duobus vitiis nimis inimicis inventioni veritatis, et tractationi divinorum sanctorumque Librorum, si me, ut precor et spero, Deus defenderit atque munierit scuto bonæ voluntatis suæ et gratia misericordiæ suæ¹, non ero segnis ad inquirendam substantiam Dei, sive per Scripturam ejus, sive per crea-

¹ Psal. v, 13.

turam. Quæ utraque nobis ad hoc proponitur intuenda, ut ipse quærat, ipse diligatur, qui et illam inspiravit, et istam creavit. Nec trepidus ero ad proferendam sententiam meam, in qua magis amabo inspicere a rectis, quam timebo morderi a perversis. Gratanter enim suscipit oculum columbinum pulcherrima et modestissima charitas: dentem autem caninum vel evitat cautissima humilitas, vel retundit solidissima veritas: magisque optabo a quolibet reprehendi, quam sive ab errante, sive ab adulate laudari. Nullus enim reprehensor formidandus est amanti veritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus: si ergo inimicus insultat, ferendus est: amicus autem si errat, docendus; si docet, audiendus. Laudator vero et errans confirmat errorem, et adulans illicit in errorem. «Emendabit ergo me justus in misericordia et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum¹.»

II. Quamobrem quanquam firmissime teneamus de Domino nostro Jesu Christo, et per Scripturas disseminatam, et a doctis catholicis earundem Scripturarum tractatoribus demonstratam tanquam canonicam regulam, quomodo intelligatur Dei Filius et æqualis Patri secundum Dei formam in qua est, et minor Patre secundum servi formam quam accepit²; in qua forma non solum Patre, sed etiam Spiritu sancto, neque hoc tantum, sed etiam se ipso minor inventus est, non se ipso qui fuit, sed se ipso qui est; quia forma servi accepta, formam Dei non amisit sicut Scripturarum, quæ in superiore libro commemoravimus, testimonia docuerunt: sunt tamen quædam in divinis Eloquiis ita posita, ut ambiguum sit ad quam potius regulam referantur, utrum ad eam qua intelligimus, minorem Filium in assumpta creatura, an ad

¹ Psal. clix, 5. — ² Philip. ii, 6.

eam qua intelligimus, non quidem minorem esse Filium, sed æqualem Patri, tamen ab illo hunc esse Deum de Deo, lumen de lumine. Filium quippe dicimus Deum de Deo: Patrem autem Deum tantum, non de Deo. Unde manifestum est quod Filius habeat alium de quo sit, et cui Filius sit: Pater autem non Filium de quo sit habeat, sed tantum cui Pater sit. Omnis enim filius de patre est quod est, et patri filius est: nullus autem pater de filio est quod est, sed filio pater est.

III. Quædam itaque ita ponuntur in Scripturis de Patre et Filio, ut indicent unitatem æqualitatemque substantiæ, sicuti est: «Ego et Pater unum sumus¹:» et, «Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo²» et quæcumque talia sunt. Quædam vero ita, ut minorem ostendant Filium propter formam servi, id est, propter assumptam creaturam mutabilis humanæque substantiæ, sicuti est quod ait: «Quoniam Pater major me est: et, Pater non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio³.» Nam paulo post consequenter ait: «Et potestatem dedit ei et iudicium facere, quoniam Filius hominis est⁴.» Quædam porro ita, ut nec minor nec æqualis tunc ostendatur, sed tantum quod de Patre sit intimetur, ut est illud: «Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso⁵: et illud: «Neque enim potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem⁶.» Quod si propterea dictum acceperimus, quia in forma accepta ex creatura minor est Filius, consequens erit ut prior Pater super aquas ambulaverit, aut alicujus alterius cæci nati de sputo et luto oculos aperuerit⁷, et cætera quæ Filius in carne apparens inter homines fecit, ut posset ea

¹ Joan. x, 30. — ² Philip. ii, 6. — ³ Joan. xiv, 28. — ⁴ Id. v, 21 et 27. — ⁵ Ibid. 26. — ⁶ Ibid. 29. — ⁷ Matth. xiv, 26, et Joan. ix, 6.

facere qui dixit, non posse Filium a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem : quis autem vel delirus ita sentiat? Restat ergo ut hæc ideo dicta sint, quia incommutabilis est vita Filii sicut Patris, et tamen de Patre est ; et inseparabilis est operatio Patris et Filii, sed tamen ita operari Filio de illo est, de quo ipse est, id est, de Patre ; et ita videt Filius Patrem ut quo cum videt hoc ipso sit Filius. Non enim aliud illi est esse de Patre, id est, nasci de Patre, quam videre Patrem ; aut aliud videre operantem, quam pariter operari : sed ideo non a se, quia non est a se. Et ideo quæ viderit Patrem facientem, hæc eadem facit et Filius similiter, quia de Patre est. Neque enim alia similiter, sicut pictor alias tabulas pingit, quemadmodum alias ab alio pictas videt ; nec eadem dissimiliter, sicut corpus easdem litteras exprimit, quas animus cogitavit ; sed, « Quæcumque, inquit, Pater facit, hæc eadem et facit Filius similiter¹. » Et : « Hæc eadem dixit, et similiter : » ac per hoc inseparabilis et par est operatio Patri et Filio, sed a Patre est Filio. Ideo non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Ex hac ergo regula, qua ita loquuntur Scripturæ, ut non alium alio minorem, sed tantum velint ostendere quis de quo sit, nonnulli eum censum conceperunt, tanquam minor Filius diceretur. Quidam autem nostri indoctiores, et in his minime eruditi, dam hæc secundum formam servi conantur accipere, et eos rectus intellectus non sequitur, perturbantur. Quod ne accidat, tenenda est hæc regula, qua non minor est Filius, sed quod de Patre sit intimatur : quibus verbis non inæqualitas, sed nativitas ejus ostenditur.

IV. Sunt ergo quædam in sanctis Libris, ut dicere cœperam, ita posita, ut ambiguum sit quonam referenda sint, utrum ad illud quod propter assumptam creaturam

¹ Joan. ix, 19.

minor est Filius; an ad illud, quod quamvis æqualis, tamen quia de Patre sit indicatur. Et mihi quidem videtur, si eo modo ambiguum est, ut explicari discernique non possit, ex utralibet regula sine periculo posse intelligi, sicut est quod ait : « Mea doctrina non est mea, » sed ejus qui me misit¹. » Nam et ex forma servi potest accipi, sicut jam in libro superiore tractavimus²; et ex forma Dei, in qua sic æqualis est Patri, ut tamen de Patre sit. In Dei quippe forma, sicut non est aliud Filius, aliud vita ejus, sed ipsa vita Filius est; ita non est aliud Filius, aliud doctrina ejus, sed ipsa doctrina Filius est. Ac per hoc sicut id quod dictum est : « Dedit Filio vitam³, » non aliud intelligitur quam genuit Filium qui est vita; sic etiam cum dicitur, Dedit Filio doctrinam, bene intelligitur genuit Filium qui est doctrina : ut quod dictum est : « Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit⁴. » sic intelligatur, ac sic dictum sit, Ego non sum a me ipso, sed ab illo qui me misit.

V. Nam et de Spiritu sancto, de quo non dictum est : « Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, » ait tamen ipse Dominus : « Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur, » a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur, et quæ » ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit ; » quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis⁵. » Post hæc verba, nisi continuo secutus dixisset : « Omnia quæcumque habet Pater mea sunt; propterea dixi, quia de » meo accipiet, et annuntiabit vobis : » crederetur fortasse ita natus de Christo Spiritus sanctus, quemadmodum ille de Patre. De se quippe dixerat : « Mea doctrina non » est mea, sed ejus qui me misit⁶ : » de Spiritu autem

¹ Joan. vii, 16. — ² Vide supra lib. i, cap. 21. — ³ Joan. v, 26. — ⁴ Id. vii, 16. — ⁵ Id. xvi, 13. — ⁶ Id. vii, 10.

sancto : « Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur : et, quia de meo accipiet et annuntiat vobis. » Sed quia reddidit causam cur dixerit : « De meo accipiet ; » ait enim : « Omnia quæcumque habet Pater mea sunt ; propterea dixi, quia de meo accipiet¹ : » restat ut intelligatur etiam Spiritus sanctus de Patris habere, sicut et Filius. Quomodo? nisi secundum id quod supra diximus : « Cum autem venerit Patracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me². » Procedendo itaque a Patre, dicitur non loqui a semetipso : et sicut non ex eo fit ut minor sit Filius quia dixit : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem³ : » (Non enim hoc ex forma servi dixit, sed ex forma Dei, sicut jam ostendimus : hæc autem verba non indicant quod minor sit, sed quod de Patre sit) : ita non hinc efficitur ut minor sit Spiritus sanctus, quia dictum est de illo : « Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur⁴ : » Secundum hoc enim dictum est quod de Patre procedit. Cum vero et Filius de Patre sit, et Spiritus sanctus a Patre procedat, cur non ambo Filii dicantur, nec ambo geniti, sed ille unus Filius unigenitus, hic autem Spiritus sanctus, nec Filius nec genitus, quia si genitus utique Filius, alio loco si Deus donaverit et quantum donaverit disseremus⁵.

VI. Verumtamen hic evigilent, si possunt, qui hoc etiam sibi suffragari putaverunt, quasi ad demonstrandum Patrem Filio majorem, quia dixit Filius : « Pater, clarifica me⁶. » Ecce et Spiritus sanctus clarificat eum : numquidnam et ipse major est illo? Porro autem si

¹ Joan. xvi, 13. — ² Id. xv, 28. — ³ Id. v, 19. — ⁴ Id. xvi, 13. — ⁵ Vidé infra lib. xv. — ⁶ Joan. xvii, 1.

propterea Spiritus sanctus clarificat Filium quia de Filii accipiet, et ideo de ejus accipiet quia omnia quæ habet Pater ipsius sunt ; manifestum est, quia cum Spiritus sanctus glorificat Filium, Pater glorificat Filium¹. Unde cognoscitur, quod omnia quæ habet Pater non tantum Filii, sed etiam Spiritus sancti sunt, quia potens est Spiritus sanctus glorificare Filium quem glorificat Pater. Quod si ille qui glorificat, eo quem glorificat major est ; sinant ut æquales sint qui se invicem glorificant. Scriptum est autem quod et Filius glorificet Patrem : « Ego te, inquit, glorificavi super terram². » Sane caveant ne putetur Spiritus sanctus major ambobus, quia glorificat Filium quem glorificat Pater, ipsum autem nec a Patre, nec a Filio scriptum est glorificari.

VII. Sed in his convicti, ad illud se convertunt ut dicant, Major est qui mittit, quam qui mittitur : proinde major est Pater Filio, quia Filius a Patre se missum assidue commemorat : major est et Spiritu sancto, quia de illo dixit Jesus : « Quem mittet Pater in nomine meo³. » Et Spiritus sanctus utroque minor est ; quia et Pater eum mittit, sicut commemoravimus, et Filius cum dicit : « Si autem abiero, mittam eum ad vos⁴. » Qua in quæstione primum quæro, unde et quo missus sit Filius. « Ego, » inquit, a Patre exii, et veni in hunc mundum⁵. » Ergo a Patre exire, et venire in hunc mundum, hoc est mitti. Quid igitur est quod de illo idem ipse Evangelista dicit : « In hoc mundo erat, et mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit? » deinde conjungit : « In sua propria venit⁶. » Illuc utique missus est, quo venit : at si in hunc mundum missus est, quia exiit a Patre, et venit in hunc mundum ; et in hoc mundo erat ; il-

¹ Joan. xvi, 14. — ² Id. xvii, 4. — ³ Id. xiv, 26. — ⁴ Id. xvi, 7. — ⁵ Ibid. 28. — ⁶ Id. 1, 10.

luc ergo missus est ubi erat. Nam et illud quod scriptum est in Propheta Deum dicere : « Coelum et terram ego impleo¹ ; » si de Filio dictum est, (ipsum enim nonnulli volunt intelligi vel Prophetis vel in Prophetis locutum), quo missus est, nisi illuc ubi erat? Ubique enim erat qui ait : « Coelum et terram ego impleo. » Si autem de Patre dictum est, ubi esse potuit sine Verbo suo et sine Sapientia sua, quæ « Pertendit a fine usque ad finem fortiter, » et disponit omnia suaviter². » Sed neque sine Spiritu suo usquam esse potuit. Itaque si ubique est Deus, ubique est etiam Spiritus ejus. Illuc ergo et Spiritus sanctus missus est ubi erat. Nam et ille qui non invenit locum quo erata facie Dei et dicit : « Si ascendero in caelum, tu ibi es ; si descendero in infernum, ades³ : » ubique volens intelligi præsentem Deum, prius nominavit Spiritum ejus. Nam sic ait : « Quo abibo ab Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam⁴ ? »

VIII. Quocirca si et Filius et Spiritus sanctus illuc mittitur ubi erat, quærendum est quomodo intelligatur ista missio, sive Filii, sive Spiritus sancti. Pater enim solus nusquam legitur missus. Et de Filio quidem ita scribit Apostolus : « Cum autem venit plenitudo temporis, » misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub » Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret. Misit, inquit, Filium suum factum ex muliere⁵. » Quo nomine quis catholicus nesciat, non eum privationem virginitatis, sed differentiam sexus hebræo loquendi more significare voluisse? Cum itaque ait : « Misit Deus Filium suum » factum ex muliere, » satis ostendit eo ipso missum Filium quo factus est ex muliere. Quod ergo de Deo natus est, in hoc mundo erat : quod autem de Maria natus est,

¹ Jerem. xxxiii, 24. — ² Sap. viii, 1. — ³ Psal. cxxxviii, 8. — ⁴ Ibid. 7. — ⁵ Galat. iv, 4.

in hunc mundum missus adventit. Proinde mitti a Patre sine Spiritu sancto non potuit; non solum quia intelligitur Pater, cum eum misit, id est, fecit ex foemina, non utique sine Spiritu suo fecisse; verumetiam quod manifestissime atque apertissime in Evangelio dicitur virgini Mariæ quærenti ab Angelo : « Quomodo fiet istud? Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi¹, » et Matthæus dicit : « Inventa est in utero » habens de Spiritu sancto². » Quanquam et apud Isaiam prophetam ipse Christus intelligitur de adventu suo futuro dicere : « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus³. »

IX. Fortasse aliquis cogat, ut dicamus etiam a se ipso missum esse Filium; quia ille Mariæ conceptus et partus operatio Trinitatis est, qua creante omnia creantur. Et quomodo jam, inquit, Pater eum misit, si ipse se misit? Cui primum respondeo, quærens ut dicat, si potest, quomodo Pater eum sanctificavit, si se ipse sanctificavit? Utrumque enim idem Dominus ait : « Quem Pater, inquit, sanctificavit, et misit in hunc mundum, vos dicitis quia blasphemias, quoniam dixi, Filius Dei sum⁴. » Alio autem loco ait : « Et pro eis sanctifico me ipsum⁵. » Item quæro quomodo eum Pater tradidit, si se ipse tradidit? Utrumque enim dicit apostolus Paulus : « Qui » Filio, inquit, proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum⁶ : » aibi autem de ipso Salvatore ait : « Qui me dilexit, et tradidit se ipsum pro me⁷. » Credo respondebit, si hæc probe sapit, quia una voluntas est Patris et Filii, et inseparabilis operatio. Sic ergo intelligat illam incarnationem et ex virgine nativatem, in qua Filius intelligitur missus, una eademque operatione Patris et Filii inseparabiliter esse factam, non uti-

¹ Luc. i, 34. — ² Mat h. i, 18. — ³ I-sai. xlviii, 16. — ⁴ Joan. x, 36. — ⁵ Id. xvii, 19. — ⁶ Rom. viii, 32. — ⁷ Galat. ii, 20.

que inde separato Spiritu sancto, de quo aperte dicitur : « Inventa est in utero habens de Spiritu sancto¹. » Nam etiam si ita quæramus, enodatus fortassis quod dicimus apparebit : Quomodo misit Deus Filium suum? Jussit ut veniret atque ille jubenti obtemperans venit, an rogavit, an tantummodo admonuit? Sed quodlibet horum sit, verbo utique factum est, Dei autem Verbum ipse est Dei Filius. Quapropter cum eum Pater verbo misit, a Patre et Verbo ejus factum est ut mitteretur. Ergo a Patre et Filio missus est idem Filius, quia Verbum Patris est ipse Filius. Quis enim se tam sacrilega induat opinione, ut putet temporale verbum a Patre factum esse, ut æternus Filius mitteretur et in carne appareret ex tempore? Sed utique in ipso Dei Verbo quod erat in principio apud Deum et Deus erat², in ipsa scilicet Sapientia Dei, sine tempore erat, quo tempore illam in carne apparere oporteret. Itaque cum sine ullo initio temporis in principio esset Verbum, et Verbum esset apud Deum, et Deus esset Verbum; sine ullo tempore in ipso Verbo erat, quo tempore Verbum caro fieret, et habitaret in nobis. Quæ plenitudo temporis cum venisset, misit Deus Filium suum, factum ex muliere³, id est, factum in tempore, ut incarnatum Verbum hominibus appareret; quod in ipso Verbo sine tempore erat, in quo tempore fieret. Ordo quippe temporum in æterna Dei Sapientia sine tempore est. Cum itaque hoc a Patre et Filio factum esset, ut in carne Filius appareret, congruenter dictus est missus ille qui in ea carne apparuit, misisse autem ille qui in ea non apparuit. Quoniam illa quæ coram corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu naturæ spiritualis existunt, et propterea convenienter missa dicuntur. Forma porro illa suscepti hominis, Filii persona est, non etiam Patris. Qua-

¹ Matth. i, 18. — ² Joan. i, 2. — ³ Galat. iv, 4.

propter Pater invisibilis una cum Filio secum invisibili, eundem Filium visibilem faciendo misisse eum dictus est : qui si eo modo visibilis fieret, ut cum Patre invisibilis esse desisteret, id est, si substantia invisibilis Verbi in creaturam visibilem mutata et transiens verteretur, ita missus a Patre intelligeretur Filius; ut tantum missus, non etiam cum Patre mittens inveniretur. Cum vero sic accepta est forma servi, ut maneret incommutabilis forma Dei, manifestum est, quod a Patre et Filio non apparentibus factum sit quod appareret in Filio, id est, ut ab invisibili Patre cum invisibili Filio, idem ipse Filius visibilis mitteretur. Cur ergo ait : « Et a me ipso non veni⁴? » Jam hoc secundum formam servi dictum est, secundum quam dictum est : « Ego non judico quemquam². »

X. Si ergo missus dicitur in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est, jam in promptu est intelligere etiam de Spiritu sancto cur missus et ipse dicatur. Facta est enim quædam creaturæ species ex tempore in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus, sive cum in ipsum Dominum corporali specie velut columba descendit³, sive cum decem diebus peractis post ejus ascensionem, die Pentecostes factus est subito de cælo sonus quasi ferretur flatus vehemens⁴; et visæ sunt illis linguæ divisæ tanquam ignis, qui et insedit super unumquemque eorum. Hæc operatio visibiliter expressa, et oculis oblata mortalibus missio Spiritus sancti dicta est; non ut appareret ejus ipsa substantia, qua et ipse invisibilis et incommutabilis est, sicut Pater et Filius : et ut exterioribus visis hominum corda commota, a temporali manifestatione venientis ad occultam æternitatem semper præsentis converterentur.

¹ Joan. viii, 42. — ² Ibid. 15. — ³ Matth. iii, 16. — ⁴ Act. ii, 2.

XI. Ideo autem nusquam scriptum est, quod Deus Pater major sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Deo Patre, quia non sic est assumpta creatura, in qua appareret Spiritus sanctus, sicut assumptus est filius hominis, in qua forma ipsius Verbi Dei persona præsenteretur: non ut haberet Verbum Dei, sicut alii sancti sapientes, sed prae participibus suis; non utique quod amplius habebat Verbum, ut esset quam cæteri excellentiore sapientia, sed quod ipsum Verbum erat. Aliud est enim Verbum in carne, aliud Verbum caro, id est, aliud est Verbum in homine, aliud Verbum homo. Caro enim pro homine posita est in eo quod ait: « Verbum caro » factum est¹; » sicut et illud: « Et videbit omnis caro » pariter salutare Dei². » Non enim sine anima vel sine mente: sed ita omnis caro, ac si diceretur, omnis homo. Non ergo sic est assumpta creatura, in qua appareret Spiritus sanctus, sicut assumpta est caro illa et humana illa forma ex virgine Maria. Neque enim columbam beatificavit Spiritus, vel illum flatum, vel illum ignem, sibi que et personæ suæ in unitatem habitumque conjunxit in æternum: aut vero mutabilis et convertibilis est natura Spiritus sancti, ut non hæc ex creatura fierent, sed ipse in illud atque illud mutabiliter verteretur, sicut aqua in glaciem. Sed apparuerunt ista, sicut opportune apparere debuerunt, creatura serviente Creatori, et ad nutum ejus incommutabiliter in se ipso permanentis, ad eum significandum et demonstrandum, sicut significari et demonstrari mortalibus oportebat, mutata atque conversa. Proinde quanquam illa columba Spiritus dicta sit³, et de illo igne cum diceretur: « Visæ sunt illis, inquit, linguæ divisæ » velut ignis, qui et insedit super unumquemque eorum » et cœperunt linguæ loqui, quemadmodum Spiritus da-

¹ Joan. i, 14. — ² Luc. iiii, 6. — ³ Matth. iiii, 16.

» bat eis pronuntiare⁴, » ut ostenderet per illum ignem Spiritum demonstratum, sicut per columbam: non tamen ita possumus dicere, Spiritum sanctum et Deum et columbam, aut et Deum et ignem, sicut dicimus Filium et Deum et hominem: nec sicut dicimus Filium agnum Dei, non solum Joanne Baptista dicente: « Ecce Agnus » Dei⁵; » sed etiam Joanne Evangelista vidente Agnum occisum in Apocalypsi⁶. Illa quippe visio prophetica non est exhibita oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spirituales imagines corporum. Columbam vero illam et ignem oculis viderunt quicumque viderunt. Quanquam de igne disceptari potest, utrum oculis, an spiritu visus sit, propter verba sic posita. Non enim ait: Viderunt linguas divisas velut ignem; sed, « Visæ sunt » eis⁴. » Non autem sub eadem significatione solemus dicere: Visum est mihi, qua dicimus: Vidi. Et in illis quidem spiritalibus visis imaginum corporalium solet dici, et Visum est mihi, et Vidi: in istis vero quæ per expressam corporalem speciem oculis demonstrantur, non solet dici: Visum est mihi; sed, Vidi. De illo ergo igne potest esse quæstio, quomodo visus sit, utrum intus in spiritu tanquam foris, an vere foris coram oculis carnis. De illa vero columba quæ dicta est corporali specie descendisse, nullus unquam dubitavit, quod oculis visa sit. Nec sicut dicimus Filium petram (scriptum est enim: « Petra autem erat Christus⁵ »), ita possumus dicere Spiritum columbam vel ignem. Illa enim petra jam erat in creatura, et per actionis modum nuncupata est nomine Christi quem significabat; sicut lapis ille, quem Jacob positum ad caput etiam unctione ad significandum Dominum assumpsit⁶; sicut Isaac Christus erat, eum ad se im-

⁴ Act. ii, 3. — ² Joan. i, 29. — ³ Apoc. v, 6. — ⁴ Act. ii, 3. — ⁵ 1 Cor. x, 4. — ⁶ Gen. xxviii, 18.

molandum ligna portabat¹. Accessit istis actio quædam significativa jam existentibus : non autem, sicut illa columba et ignis, ad hæc tantummodo significanda repente extiterunt. Magis ista similia mihi videntur flammæ illi quæ in rubo apparuit Moysi², et illi columnæ quam populus in eremo sequebatur³, et fulguribus et tonitruis quæ fiebant cum Lex daretur in monte⁴. Ad hoc enim illarum rerum corporalis extitit species, ut aliquid significaret atque præteriret.

XII. Propter has ergo corporales formas, quæ ad eum significandum, et sicut humanis sensibus oportebat demonstrandum temporaliter extiterunt, missus dicitur etiam Spiritus sanctus : non tamen minor Patre dictus est, sicut Filius propter formam servi; quia illa forma servi inhæsit ad unitatem personæ, illæ vero species corporales ad demonstrandum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, et esse postea destiterunt. Cur ergo non et Pater dicitur missus per illas species corporales, ignem rubi, et columnam nubis vel ignis, et fulgura in monte, et si qua talia tunc apparuerunt, cum eum coram locutum Patribus, teste Scriptura, didicimus, si per illos creaturæ modos et formas corporaliter expressas et humanis aspectibus præsentatas ipse demonstrabatur? Si autem Filius per ea demonstrabatur, cur tanto post dicitur missus, cum ex foemina factus est, sicut Apostolus dicit : « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere⁵ : » quandoquidem et antea mittebatur, cum per illas creaturæ mutabiles formas Patribus apparebat? Aut si non recte posset dici missus, nisi cum Verbum caro factum est⁶, cur missus dicitur Spiritus sanctus, cujus nulla talis incorporatio facta est?

¹ Gen. xxii, 6. — ² Exod. iii, 2. — ³ Id. xiii, 21. — ⁴ Id. xix, 16. — ⁵ Galat. iv, 4. — ⁶ Joan. i, 14.

Si vero per illa visibilia quæ in Lege et Prophetis commendantur, nec Pater, nec Filius, sed Spiritus sanctus ostendebatur, cur etiam ipse nunc dicitur missus, cum illis modis et antea mitteretur?

XIII. In hujus perplexitate quæstionis, adjuvante Domino, primum quærendum est, utrum Pater, an Filius, an Spiritus sanctus; an aliquando Pater, aliquando Filius, aliquando Spiritus sanctus; an sine ulla distinctione personarum, sicut dicitur Deus unus et solus, id est, ipsa Trinitas per illas creaturæ formas Patribus apparuerit. Deinde quodlibet horum inventum visumve fuerit¹, utrum ad hoc opus tantummodo creatura formata sit, in qua Deus sicut tunc oportuisse judicavit, humanis ostenderetur aspectibus. An Angeli qui jam erant ita mittebantur, ut ex persona Dei loquerentur, assumentes corporalem speciem de creatura corporea, in usum ministerii sui, sicut cuique opus esset; aut ipsum corpus suum cui non subduntur, sed subditum regunt, in species quas vellent accommodatas atque aptas actionibus suis mutantibus atque vertentes secundum attributam sibi a Creatore potentiam. Postremo videbimus id quod quærere institueramus utrum Filius et Spiritus sanctus et antea mittebantur : et si mittebantur, quid inter illam missionem, et eam quam in Evangelio legimus, distet : an missus non sit aliquis eorum, nisi cum vel Filius factus esset ex Maria virgine, vel cum Spiritus sanctus visibili specie sive in columba, sive in igneis linguis apparuit.

XIV. Omittamus igitur eos, qui nimis carnaliter naturam Verbi Dei atque Sapientiam, quæ in se ipsa manens innovat omnia², quem unicum Dei Filium dicimus, non solum mutabilem, verum etiam visibilem esse putaverunt. Hi enim multum crassum cor divinis rebus inqui-

¹ Vide Infra lib. iii. — ² Sap. vii, 27.